

Dr. Stanislav Bevk:

Ob velikonočnem žegnju

(Prirodopisno kramljanje.)

Iz jerbasa se smejejo rdeči pirhi, muza se vabljava gnjat in zro pomenljivo junaški kolači pa njih neveste, sladke potice. Vmesni prostor polnijo dišeče klobase, zlate pomaranče in huđega hrena osnažene korenine.

Zgolj dobrote, da se ti že ob samem pogledu nanje tajajo usta. Pa naj ti je pogled nanje sprožil delovanje žlez slinavk še tako uspešno, počakati bo treba, da reče gospodinja svoj »placet«. Dotlej pa naj se pase naše oko nad vsako dobroto posebe in, da poteče čas čakanja hitreje, se o njih kaj pomenimo.

Najprej o pirhih! Svoj čas so jih barvale naše gospodinjne zgolj na rdeče, in sicer z braziljko; dandanes pa rabijo za barvanje razne žive anilinske barve. Torej napredek sveta, sicer samo na lupini, pa nemara je z marsikaterim »napredkom« tako, da je viden zgolj na površju. Da, pogostoma je merodajna lupina in samo lupina... No, pa to ne velja za tehniko, ki je izpodrinila braziljko naših mater in večino drugih rastlinskih barvil s produkti kemičnih tovarn. Braziljka je rdeč les drevesa Haematoxylon Campechianum, ki raste v Južni Ameriki in na Antiljskih otokih. Izvaja ga v polenih, ki jih potem drobje v iveri. Če iveri kuhamo v vodi, oddajo barvo. Za barvanje volne ali tkanine sploh moramo dodati barvi kovinskih soli, da se še bolje prime, v jajče lupine pa se zajé sama brez dodatka dosti dobro, saj je lupina luknjičava in željno vpija barvo. Luknjičava je lupina zato, da more skozi njo zrak do zarodka, sicer pa je lupina le varovalni ovoj ali oklep za jajče vsebino.

Kaj je prav za prav jajce? Navadno se spomnimo pri tej besedi najprej ptičjih jajec, nato še žabjih in kačjih, ker so nam ta najbolj znana. Pa tudi žuželke ležejo jajca in druge živali, da celo o nekih sesavcih vemo to. In vendar točno preudarjeno to niso več jajca, marveč že započeti zarodki. Strogo znanstveno vzeto je jajce neoplojena stanica, iz katere nastane zarodek in se razvije potomec. Ker pa se oplodi ta stanica navadno že v zarodnikovem telesu in se prične tamkaj razvijati, take živali ne odlagajo jajec, marveč kolikor toliko razvite zarodke. Le primeroma malo živalskih skupin poznamo, kjer se vrši oplojenje izven zarodnikovega telesa. Take so n. pr. ribe, in — glej —, prav tukaj, kjer bi bilo opravičeno in umestno govoriti o jajcih, govorimo o ikrah!

Glede števila »jajec«, ki jih odlagajo razne živalske vrste ali z drugo besedo: glede števila možnih potomcev, nahajamo velike razločke. Navadno vidimo, da je to število v premem razmerju z nevarnostmi, ki prete zarod uničiti, oziroma ga prej ali slej uničijo. Majhne in šibke živali, ki nimajo obrambnih priprav, morejo ohraniti svojo vrsto le tako, da proizvajajo izredno številni zarod, prav tako kakor tiste, ki so sicer brambne, pa njihov zarod ni zavarovan proti pokončavanju na katerikoli način. Ribe, ki odlagajo svoje ikre enostavno v plitko vodo, proizvajajo neprimerno več iker nego tiste, ki jih skrivajo pred sovražniki in pritrjajo na stalne predmete, da jih ne odnese vodni tok. Tako znese samica kapeljna pod kamen ali v rupico med rastlinjem le nekaj malega iker, ker so tam precej na varnem in jih tudi še samec junaško straži, nasprotno pa n. pr. krap do pol milijona, nekatere druge ribe pa še desetkrat do dvajsetkrat več. Za povodno bolho je izračunal Weismann, da bi imela v dveh mesecih 1300 milijonov potomk, če bi se vsa jajčeca razvila. Mnogo manjša so števila pri večjih živalih in pa pri takih, kjer nevarnost pogina ni velika. Opažamo pa pri teh živalih tudi to, da postanejo mnogo pozneje sposobne za razplojevanje. Mali ptiči gnezdiijo večkrat na leto, večji, kakor ujeđe, močvirniki, plovci, le enkrat. Hišna miš ima letno pet- do šestkrat 4 do 6 mladičev, slično zajec, ki ima mnogo nasledovalcev. Tudi postanejo miši in zajci že v nekaj mesecih po rojstvu ali vsaj v letu rojstva sposobni za razplod, v tem ko močne in oborožene živali dozore šele po več letih, na primer kuna po 5, lev po 6, slon po 30 letih i. t. d.

Velikost jajec, oziroma poleženega zarodka je navadno premo razmerja velikosti zarodnika. Vendar ima tudi to pravilo mnogo izjem. Da so nojeva jajca mnogo večja od

kurjih, nam je povsem umljivo, ne pa, da je poleženi mladič mačke mnogo večji od kengurujevega, ki meri komaj 3 cm, dasi je kengeruj srnje velikosti. Seveda nam postane stvar umljivo, če izvemo, da nosi kengeruj svojega mladiča v trebušni vreči, kjer ga hrani še več mesecev, da postane goden. Takrat pa ni v razmerju s svojim zarodnikom prav nič manjši nego poležena muca napram svoji materi.

Razmerna velikost poleženega zarodka je torej v prvi vrsti zavisna od stopnje razvoja, pri kateri zapusti zarodek zarodnikovo telo. Iz tega pa tudi razvidimo, da ni bistvenega razločka v tem, ali kotijo živali žive mladiče ali ležejo jajca. Saj opažamo prvo in drugo celo pri najbližje sorodnih vrstah, n. pr. pri kuščaricah (živorodna kuščarica, siva kuščarica). Neko dobo, ki je za različne živalske vrste različna, pa precej stalna, se mora zarodek razvijati, da postane samostojno bitje. Čim prej v tem razdobju zapusti zarodnikovo telo, tem večji del te dobe se mora razvijati še izven materinega telesa, pa naj si bo to v jajčem ovoju ali že izven njega. Piške tekajo za kokljo, ko so komaj zagledale beli svet, prav kar izleženi golobji mladiči pa so neobgljeni goliči, popolnoma zavisni od pomoči svojih starih. Prav tako nepomagljivi so mladiči zveri, glodavcev, vrečarjev, v tem ko je žrebe takoj po rojstvu na nogah in kozorog

je, da pri jedi ni ravno zdržen, sicer pa tudi lišpavost ne spada med čednosti, toda vzrok temu smo precej sami, ki smo ga privadili požrešnosti v svojo korist, da nam pripravlja iz pomij, krompirja in buč, koruze in repe, čim več mesa in zabele. Posebno zmeren in izbiren sicer tudi tam ni, kjer živi prosto, naj si bo kot udomačenec na pašli ali pravi divjak v močvirnem gozdu. Zre precej vse od kraja, pa saj ima prav v ta namen ustvarjeno zobovje in primerno urejena prebavila. Kar se pa tiče snažnosti, prašiča napačno sodimo. Da se valja povsod, kjer je kaj mokrega, brez ozira, kaj je to in od česa je mokro, nam izpričuje, da je prašič vodoljubna žival. Prosto živeči prašiči in vepri kaj radi zagazijo v vodo, in znano je, da se prašičje črede podajajo po uro daleč do vode, kjer se okopljejo in ohladi.

Čute ima prašič vse primeroma dobro razvite. Posebno važna pri iskanju hrane sta mu vonj in tip. Tipni čut je vobče jako važen čut v živalskem življenju in se pogostoma podcenjuje. Prav za prav posreduje ta čut spoznanje telesnega sveta in podpira druge čute, včasih tudi nadomešča. Oko je majhno in skrito za močne veke, ki ga ščitijo, kadar drvi vepor skozi goste grmovje. Sestava oči je jako slična sestavi človeškega očesa. Celó slike predmetov, ki nastajajo na mrežnici, so skoraj enako velike pri človeku in prašiču. S poizkusi in računi so dognali tole: Od predmeta, postavljenega na en meter pred oko, nastane na mrežnici pomanjšana slika, in sicer pri človeku 62 krat, pri prašiču 76, pri kitu 25, levu 42, zajcu 112, žabi 200, pri nekem morskem črvu ščetinarju celo 3370 krat

Albert Dürer: Kristusa polagajo v grob.

že v nekaj urah potem, ko se je porodil, jako spretno pleza po skalah. Tudi pujski postanejo živahni in poskočni kaj kmalu potem, ko so zagledali polutmo svojega ograjenega sveta. In s pujski se vrtno k jerbasa, iz katerega se nam smeja vabljava gnjat.

Prašiča si je udomačil človek šele precej pozno, ne prej, da se je stalno naselil. Danes ga ređe v raznih pasmah po vsem svetu. Po novejših ugotovitvah izvirajo vse te pasme od dveh divjih vrst, namreč od azijskega prašiča Sus vittatus in evropskega vepra (Sus mediterraneus). Sredozemski prašič (Sus mediterraneus), ki so ga smatrali za tretjega zarodnika, je najbrž mešanec prej imenovanih dveh vrst. Prašič, pa naj si bo te ali one pasme, po svoji vnanji obliki ni kaj prikupljiva žival. Tudi sicer mu ne pripisujemo lepih lastnosti, zlasti kar se tiče zmernosti in ljubezni do snage: vse da požre in se valja kjerkoli. Pa delamo mu krivico, vsaj deloma. Res

manjša. Vobče je predmetova slika večja v večjem očesu in manjša v manjšem, velikost oči pa sorazmerna velikosti živali. Ptiči imajo razmeroma nekoliko večje oči nego sesavci, največje oči od vseh živali pa imajo glavonožci sipe, in sicer relativno in absolutno, saj je »nana sipa z očmi, ki merijo po premeru preko 36 cm. Tako oko je veliko kakor majhen kolač ali dobršna potica.

Da, naši kolači in naše potice! Kako prijetno diše po medu, orehih in rozinah! O medu in čebelah smo se pomenili že oni dan, ko smo popravljali ulnjak, in tudi o orehih je bilo že dovolj kramljanja tačas, ko smo jih trli s klavdivom in — na skrivaj — jedra tudi z zobmi. Gospodinj se je zdelo, da se jih je kaj malo natrlo in grozila nam je, da jih bo zato tem manj v poticah. Pa grožnje niso bile resne in če je bilo res potrebno, je jedrc dokupila. Pri izbiranju rozin nismo sodelovali; to je delo za ženske roke.

Rozine so posušeno grozdje raznih zvrsti vinske trte. Grozdje navadno potaknejo v gorko vodo in ga potem posuše ali na solncu ali v posebnih sušilnicah. Za najboljše rozine veljajo maloazijske sultanine, ker imajo nežno kožo, so jako sladke in brez zrn. Jako na glasu so tudi valencijske rozine, ki jih dobivamo iz Valencije in Malage. Tam jih nalože vsako leto okoli 3 milijone zabojev. Jako mnogo se pridelava tudi grških grozdink ali korintov, to so majhne rozine temne barve, pa jako sladke. Te vrste trta raste v Grčiji in na grških otokih ter rodi redke grozde z majhnimi jagodami, ki so brez zrn. Glavno tržišče za grozdirke je otok Zante in pa Patras na Moreji. Manj vredne so velike cibebe, ki so sicer sladke, pa imajo velika zrna. Tudi Italija uvaža dobre rozine, še več pa jih prihaja v zadnjem času iz Arizone, Kalifornije in Čila.

Rozine so pripravljali in uživali že v predzgodovinskem času; našli so jih v staroegipčanskih grobnicah. Tudi Sv. pismo omenja rozine.

Kakor rozine uvažamo pri nas tudi pomaranče. Pomarančevce je najbrž doma na južnih obronkih Himalajskega gorovja, pa se je že davno razširil v zapadne kraje. Ob koncu 9. stoletja so ga začeli gojiti v Arabiji, l. 1002. pa že na Siciliji. Dandanes goje pomaranče po vsem svetu, kjer je dovolj tople, da more ta južna rastlina uspevati. Velikanski nasadi so zlasti na otokih Malti, Krfu, Sardiniji in Siciliji. Tudi v naši državi dozorevajo pomaranče v nekaterih krajih južne Dalmacije, vendar jih nikjer ne goje na veliko.

Pomarančnih zvrsti je več, vendar sta užitni samo dve, namreč sladka pomaranč in mandarina. Druge zvrsti se uporabljajo v zdravilstvu, za pridobivanje nekkih vrst olja ali izdelujejo iz njih poseben liker in slične produkte. V pomarančah in sorodnih citronah je mnogo vitaminov, zato so prav zdravo in tečno sadje.

O zdravilnosti ali tečnosti pri hrenu, ki tudi še kukla iz jerbasa, ne moremo govoriti. Preveč hrena škoduje zdravju, ker more povzročiti krvavenje v ledvicah, v malem pa pospešuje tek in podpira prebavo. Zato ne sme nedostajati pri velikonočnem žegnju. Dober tek in Bog blagoslovi!

Belokranjsko vstajenje

Hrepenel sem, da te zopet vidim, zemlja nemirna, hrepenel sem videti vstajenje doma, pod zlatimi griči v brezovih lozah...

Gledal sem te, dolinica, skozi okno ob izhodu vlaka iz predora, zaslišal sem tvoje pesem, ki se vali do Gorjanc in nič dalj; do Kulppe in nič dalj. Svojo pomlad imaš, svoje ljudi, svojo ljubezen, svojo pesem...

Kristus je vstal! Kresovi gore kot velike Ivanjske kresnice. Vstal je, prosimo ga! Grede stari, ki so okusili svet in njega gorje, grede mladi, da bodo trdni v svetu. Molitev se širi po cerkvi in še dalj ven z veliko procesijo skozi ulice:

Jezus vstaja. Gori ob koncu sveta za Belokranjca, kjer se nebo pritise na teme Gorjančev. Jezus je v grobu. Procesija se vije; iznad brd še ni privriskalo solnce.

Jezus v grobu si bil, usmilj se nas grešnih in onih, ki so v jami, v temi, ki ne vidijo solnce ne belega dne, ki jim ruda pije srce; pa onih, ki jih hrani kamenolom v Kordobi pa šume v hladni Kanadi in predmestne tovarne Pariza, Francija vsa; ah!

Dva angelja prideta z zarjo, odmakneta kamen, kralj vstaja, zvonček poje, nizko se ljudstvo pripogne. »Češčena Marija, smili se jih vseh, ki so šli, kraljuj jim.« Vstal je, gre.

Procesija se pomiče. »Prosimo te, blagoslovi nam zemljo kamenito, odvrni točo tu po gori! Jezus gre. V Suhorju in Radovici je že vstal. Češčena Marija... smili se očeta, nad črno pečjo rudo vozi in joj, če pade.« Češčena Marija... sin mi je tam, daj da se vrne. Češčena Marija, prosí za me! Mož mi je tam, ne piše, njive žre praprot.

Jezus gre baš tam nekako čez kamenite njive in dalje čez kostanjeve koloseke, rose ni solnce sije, procesija gre proti cerkvi. — Smili se gospod vseh onih, ki so šli in so se pohajdučili in še vseh onih, ki se več ne vrnejo in ne bojo več naši.

Procesija se je pomaknila do cerkve. Visoka vrata so odprta; Jezus gre in tu je z njimi. Aleluja!

Jezus gre dalje po brezovini, ki poganja dol do Adlešič in Vinice... Tone Starc.

MANUFATURA

Kdo ne ve, da je mogoč najcenejši nakup le v lastni zadrugi! — Ne le, da dobiš blago ceneje ali pa po najnižjih konkurenčnih cenah, se izplačuje poleg tega od izkupila še 3% popust. — Če ostane preko tega še kaj dobička, gre ta v rezervni zaklad, ki čimvečji, tembolj omogoča ugoden nakup in ceno prodajo. — Član konzuma postane lahko

Kdo dela sam sebi? škodo?

vsakdo, če podpiše v ENI NASIH 31 POSLOVALNIC pristopnico in plača pristopnino in delež 30 Din. Zadruga izplača članom vsako leto do pol milijona dividende. — Za malo truda — velik dobiček! ::::::::::::::

I DELAVSKO KONZUMNO DRUŠTVO V LJUBLJANI - registr. zadruga z omeje. zav.

SPECERISA